

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

*(матеріали міжнародного
науково-практичного круглого столу,
м. Київ, 14–15 березня 2024 року)*

 ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
РЕДАКЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ
ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2024

Редакційна колегія:

Червяков О.І. – канд. юр. наук;

Шендрик В.В. – док. юр. наук, професор;

Олейніков Д.О. – канд. юр. наук;

Грохольський В.П. – канд. юр. наук, доцент

3-18 Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ. Київ : Алерта, 2024. 344 с.

ISBN 978-617-566-825-2

У збірнику представлено матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, присвяченого обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних із окремими законодавчими аспектами протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Зокрема тези виступів стосувались протидії особливо небезпечним злочинам в контексті міжнародного гуманітарного права; перспективам, можливостям та умовам створення ефективного механізму відшкодування збитків, завданих нашої державі; еволюції поглядів на кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних з вчиненням особливо небезпечних злочинів; подолання соціальних наслідків гендерно обумовленого насильства, пов'язаного з війною; вирішення проблемних аспектів криміналістичного та процесуального характеру як засобів підвищення ефективності розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення особливо небезпечних злочинів; перспективним напрямом удосконалення протидії окремим видам злочинів із специфічним предметом.

Видання адресоване співробітникам слідчих підрозділів, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів юридичної вищої освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені теми.

Редакційна колегія вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є безперечними. Разом з тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК 343.337

© Служба безпеки України, 2024
© Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, 2024
© Видавництво «Алерта», оформлення, 2024

ISBN 978-617-566-825-2

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141;
2. Емоційно-психологічний стан українців. *Український інститут майбутнього*: веб-сайт. URL: <https://uifuture.org/publications/emocijno-psyhologichnyj-stan-ukrayincziv%E1%84%B5/> (дата звернення: 03.03.2024).

**ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ
ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
(ВОЄННОГО СТАНУ):
ЧИ РЕАЛЬНО ЦЕ ДЛЯ УКРАЇНИ?**

Анна ПОЛІТОВА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права економіко-правового факультету
Маріупольського державного університету

Збройна агресія російської федерації розпочата 24 лютого 2022 року триває вже понад 790 днів. Незважаючи на те, що країна-агресорка продовжує руйнувати українські міста, спричиняючи шкоду економіці, а головне, що є безцінним і не може мати будь-якої вартості – від таких дій гинуть люди. Серед останніх і мабуть найстрашніших обстрілів – це обстріл Одеси 2 березня, в результаті якого загинуло 12 осіб, серед яких 5 дітей у віці від 4 місяців до 10 років. І це лише окремий випадок щоденного життя українців в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

З самого початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Офіс Генерального прокурора України документує кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та злочини проти основ національної безпеки України, оновлюючи ці статистичну інформацію щодня. На відміну від гібридного формату збройного конфлік-

ту (2014–2021 роки), кількість кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку починаючи саме з 24 лютого 2022 року є найбільшою в історії України, адже лише у 2023 році було обліковано 62 667 кримінальних правопорушень цієї групи, серед яких 60 994 кримінальних правопорушення, передбачених ст. 438. Порушення законів та звичаїв війни КК України. Також серед облікованих кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ч. 1 ст. 438 КК України є і випадки сексуального насильства (див. Рисунок 1).

Відзначимо, що сексуальне насильство вважається неминучим побічним наслідком війни, а не кримінальним правопорушенням (злочинним діянням), за яке потрібно переслідувати. Після Другої світової війни статути Міжнародних військових трибуналів у Нюрнберзі та Токіо, створені спеціально для переслідування осіб, які вчинили кримінально протиправні діяння, не визнавали сексуальне насильство злочином. Разом з тим, сьогодні такі діяння є грубим порушенням міжнародного права, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права і кваліфікуються як воєнні злочини, злочини проти людяності, або становлять акт геноциду, в залежності від способу та контексту вчинених діянь та можливо, що такі діяння можуть підпадати під різні категорії. Такий висновок підтверджується і деякими вченими, які відзначають, що сексуальне насильство є постійною ознакою збройних конфліктів. Окрім того, домінуюче є розуміння сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, як наратива «зброя війни», оскільки таке насильство під час збройного конфлікту постійно використовується [1, с. 42]. Подібної точки зору дотримуються Ж.Н. Кларк [2, с. 778], К. Йоханссон та М. Сарварі [3, с. 449].

Рисунок 1. Кількість облікованих випадків сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, з початку збройного конфлікту¹

Проте, не варто забувати той факт, що масштаби сексуального насильства в умовах збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині спонукали Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії визнати сексуальне насильство саме як «зряддям війни та етнічної чистки». Потерпілими від такого насильства в основному були жінки і дівчата, проте застосовувалось воно також і до чоловіків і хлопців. За оцінками експертів, понад 20 000 жінок, дівчат, чоловіків і хлопців зазнали сексуального насильства під час конфлікту в колишній Югославії, і ця цифра, ймовірно, набагато більша. Що ж стосується всіх конфліктів, які існували у світі, то загальну кількість потерпілих від сексуального насильства ми ніколи не дізнаємося, адже деякі з них були вбиті, а багато тих,

¹ Результати діяльності. Сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>

хто вижив, ніколи не зможуть розповісти через травму та стигматизацію.

Зауважимо, не дивлячись на те, що владу в містах Боснії та Герцеговині, де було виявлено найбільша кількість жертв сексуального насильства під час збройного конфлікту, зобов'язали виплатити репарації, навіть майже через тридцять років після закінчення конфлікту не отримали справедливості та відшкодування. Вони продовжують жити з фізичними та психологічними наслідками невимовних злочинів, яких зазнали. Діти, народжені в результаті звалтування, скоєного під час конфлікту, також зазнавали стигматизації та цілого ряду перешкод.

Саме на це наголошував у своїй доповіді «Conflict-related sexual violence» Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй відзначаючи, що «на Західних Балканах, незважаючи на те, що в Боснії та Герцеговині діє схема відшкодування для тих, хто пережив сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, майже через 30 років після закінчення конфлікту не було досягнуто достатнього прогресу у видачі відшкодувань. Накази про виплату компенсації рідко виконуються, а зловмисники часто є неплатоспроможними або приховують активи. Заходи захисту свідків у цивільних справах залишаються неадекватними або взагалі відсутні, а правова та психосоціальна підтримка обмежена. Жертви, які порушили цивільний процес для отримання компенсації від Республіки Сербської, повинні сплатити судові збори, якщо вони програють свої справи, що негативно впливає на прагнення до справедливості. про недостатніх прогресу у виплаті репарацій. Ті, хто вижив, які прагнули справедливості, зіткнулися з немислимими випробуваннями. Неприпустимо, щоб ті, хто порушив цивільний процес для отримання компенсації в Республіці Сербській, зобов'язувалися сплатити судові збори, якщо вони програли свої справи, і що це передбачає арешт їхніх активів, у тому числі соціальних виплат» [4]. Це свідчить про вже існуючі проблеми при виплаті репарацій постраждалим від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. При цьому ми повинні чітко усвідомлювати той факт, що мали місце Міжнародні трибунали на яких було засуджено винних.

Що ж стосується України, то важливу роль у розслідуванні воєнних злочинів російської федерації в Україні відіграє Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту,

у структурі якого виділено Управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством. Також воєнні злочини російської федерації також розслідують Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України. Офіс Генерального прокурора України здійснює процесуальне керівництво, а органи прокуратури представляють сторону обвинувачення у судах та слідкують за дотриманням законів, міжнародних норм та практик під час документування воєнних злочинів. Це вказує на те, що докази, зібрані за цими справами, можуть бути представлені як в українських, так і в міжнародних судах. Окрім того, 99% усіх воєнних злочинів розслідують і будуть розслідувати в Україні, і винні в цих злочинах також будуть покарані в Україні. Тільки по 1%, або навіть менше, допомагатимуть наші міжнародні партнери, бо їхня функція допоміжна [5].

У жовтні 2023 року на сайті Верховної Ради України зареєстровано Проект Закону про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації (реєстраційний номер 10132 від 09 жовтня 2023 року) та Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо створення Фонду виплати невідкладних компенсацій особам, постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України (реєстраційний номер 10133 від 09 жовтня 2023 року).

Що ж стосується Проекту Закону про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації (реєстраційний номер 10132 від 09 жовтня 2023 року), то у законопроекті передбачено:

- визначення термінів (захист прав осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України; заявник; невідкладна компенсація; невідкладні проміжні репарації; постраждала особа; порядок прийняття рішення про визнання особи постраждалою або про визнання особи такою, що є членом сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи; сексуальне

насильство, пов'язане зі збройною агресією Російської Федерації проти України; члени сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи);

- визначення основних принципів реалізації права на невідкладні проміжні репарації та захисту прав осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, і членів сімей загиблих (померлих) таких осіб;
- формування законодавства про статус постраждалих осіб та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб;
- створення Комісії з розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими (склад, завдання, повноваження);
- визначення змісту заяви про визнання постражданою особою або членом сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи;
- формування порядку прийняття рішення про визнання особи постражданою або про визнання особи такою, що є членом сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи;
- визначення порядку обліку інформації про постраждалих осіб та членів сімей загиблих (померлих) постраждалих осіб та захисту даних постраждалих осіб та членів сімей загиблих (померлих) постраждалих осіб;
- закріплення прав постраждалим особам.

Найбільш цікавим є питання невідкладної компенсації постраждалим особам та створення спеціального Фонду виплати невідкладних компенсацій особам, постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України. Як пропонується колективом авторів цього законопроекту, «джерелами Фонду є: 1) кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів; 2) міжнародна технічна та/або поворотна чи безповоротна фінансова допомога; 3) кошти отримані в порядку зворотної вимоги (регресу) до заподіювача шкоди, репарації чи інші стягнення з Російської Федерації; 4) інші джерела, не заборонені законодавством України. Окрім того, органи місцевого самоврядування можуть затверджувати місцеві програми та створювати фонди з метою надання компенсації та інших видів допомоги постраждалим особам та членам сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи» [6].

Отже, держава буде намагатися знайти джерела (гроші) для формування спеціального Фонду виплати невідкладних компенсацій особам, постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

Проте, виникає питання: а чи буде держава-агресорка виплачувати цій категорії постраждалих репарації? Виходячи із тексту цього проекту Закону так, проте впевненості у цьому не має.

4 березня 2024 року під час міжнародної платформи «Відновлення прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: елемент миру та світової безпеки» відзначався позитивний досвід щодо притягнення винних до відповідальності міжнародними трибуналами в Югославії та Руанді, але це не гарантує виплату репарацій постраждалим. Також це підтвердив у своїй доповіді й Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що на сьогодні цей проєкт лише законодавча ініціатива (не дивлячись на те, що 26 лютого 2024 року його прийнято за основу), яка може бути ще й відхилена, а постраждалі від таких злочинних діянь й надалі залишатимуться із своєю бідою на одинці. Для цієї категорії осіб потрібно розробити реальний дієвий механізм виплати допомоги, адже знайти гроші на його реалізацію буде також важко. І яскравим прикладом цьому слід вважати скорочення допомоги від наших західних партнерів щодо постачання боєприпасів.

Список використаних джерел:

1. Maria Eriksson Baaz & Maria Stern. *Sexual Violence as a Weapon of War? Perceptions, Prescriptions, Problems in the Congo and Beyond*. London: Zed Books, 2013. 168 p.
2. Clark, J. N. (2019). The Vulnerability of the Penis: Sexual Violence against Men in Conflict and Security Frames. *Men and Masculinities*, 22(5), 778–800. <https://doi.org/10.1177/1097184X17724487>
3. Johansson, K., & Sarwari, M. (2019). Sexual violence and biased military interventions in civil conflict. *Conflict Management and Peace Science*, 36(5), 469–493. <https://doi.org/10.1177/0738894216689814>
4. Report of the United Nations Secretary-General to the United Nations Security Council on conflict-related sexual violence, S/2022/272, 22

March 2022, p. 21, paragraph 63, URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s-2022-272.pdf>

5. Керівник департаменту війни: 99% усіх воєнних злочинів розслідують і розслідуватимуть в Україні. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/926529.html>

6. Проект Закону про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації (реєстр. номер 10133 від 09.10.2023 року). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42862>

ЖІНКА-ВОЛОНТЕР: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ – РОСІЯ VS УКРАЇНА

Лариса СНИГУР,

аспірантка кафедри стратегічних комунікацій
та прикладної лінгвістики
центру стратегічних комунікацій
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
та стратегічних комунікацій
Національної академії СБ України

Волонтерство як соціокультурне явище нерозривно пов'язане з розвитком цивілізації. Протягом історії людства ідеї добровільної та безкорисливої допомоги завжди були притаманні суспільству. «Ідея соціального служіння, надання безоплатної допомоги тим, хто її потребує, активне залучення громадян до суспільно-корисної діяльності, зокрема надання допомоги постраждалим в результаті гуманітарних катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів і протистоянь, стихійних лих, екологічних, промислових катастроф є невід'ємною складовою життя сучасного суспільства» [1]. Діяльність волонтерів існує у суспільстві як прояв високого рівня свідомості, відповідальності, гуманності та милосердя, а також активної громадянської позиції, свідомо-